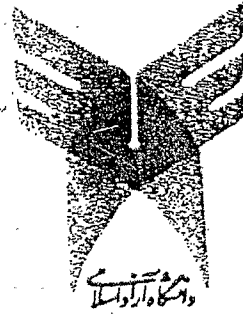

صلى الله عليه وسلم

١٣٧٧٩

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد شاهرود

دانشکده علوم انسانی، گروه تاریخ

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد "M.A."

گرایش: تاریخ ایران دوره اسلامی

عنوان:

نقش فراماسونری در جنبش مشروطه

استاد راهنما:

دکتر محمد نبی سلیم

استاد مشاور:

دکتر ابوالحسن شهواری

نگارش:

سمانه السادات حسینی

تابستان ۱۳۸۷

۱۳۸۹/۳/۱۷

آموزش و مهارت های زندگی
تاریخ

ب

۱۳۷۷۹۸

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد شاهرود

دانشکده علوم انسانی، گروه تاریخ

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد "M.S.C"

عنوان:

نقش فراماسونری در جنبش مشروطه

نگارش:

سمانه السادات حسینی

تابستان ۱۳۸۷

۱. دکتر محمد نبی سلیم
۲. دکتر ابوالحسن شهواری

هیات داوران:

۳. دکتر جواد هروی

بسمه تعالی

سیاسگزاری

به پاس آنچه که نمی دانستم و آموختم.

از تمامی آموزگارانم، کسانی که در گذار از این ایام دچار زحمت بسیار شده اند.

به ویژه از راهنمای و مشاورتهای اساتید گرامییم، آقایان دکتر محمد نبی سلیم و

دکتر ابوالحسن شهواری.

تقدیم به :

خانواده ام

به پدرم که هرچه دارم از او است و مادرم که بزرگم کرد و بزرگیم بخشید.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده.....
۲	مقدمه.....
فصل ۱: تعاریف و مبانی فراماسونری	
۱۳	۱-۱-وجه تسمیه.....
۱۷	۱-۲-ماهیت.....
۲۲	۱-۳-تاریخچه.....
۳۳	۱-۴-زمینه های شکل گیری.....
۳۸	۱-۵- پایه و درجات.....
فصل ۲: تحولات ایران در عصر مشروطه	
۴۳	۲-۱-زمینه های شکل گیری جنبش مشروطه.....
۴۳	۲-۱-۱-اعلای درونی.....
۵۱	۲-۱-۲-اعلای بیرونی.....
۵۴	۲-۲-نگاهی به سیر حوادث در جریان جنبش مشروطه.....
۶۴	۲-۳-نخستین آگاهیهای ایرانیان از فراماسونری.....
فصل ۳: انجمنها و نهادهای فراماسونری	
۷۵	۳-۱-فراموشخانه و مجمع آدمیت.....
۷۵	۳-۱-۱-میرزاملکم خان ناظم الدوله.....
۸۳	۳-۱-۲-میرزاملکم خان ناظم الدوله و فراموشخانه.....

- ۳-۱-۳ میرزا ملکم خان ناظم الدوله و مجمع آدمیت ۹۸
- ۳-۲-جامع آدمیت ۱۰۶
- ۳-۲-۱ عباسقلی خان قزوینی و جامع آدمیت ۱۰۶
- ۳-۲-۲ ویژگیهای جامع آدمیت ۱۰۸
- ۳-۲-۳ جامع آدمیت و مشروطه ۱۲۲
- ۴-۲-۳ انحلال جامع آدمیت ۱۲۵
- ۳-۳-انجمن اخوت ۱۲۸
- ۳-۳-۱ صفی علی شاه ۱۲۸
- ۳-۳-۲ میرزا علی خان ظهیرالدوله ۱۳۱
- ۳-۳-۳ میرزا علی خان ظهیرالدوله و انجمن اخوت ۱۳۳
- ۳-۳-۴ انجمن اخوت و مشروطه ۱۳۸
- ۳-۴-بیداری ایرانیان ۱۴۷
- ۳-۴-۱ زمینه ها و چگونگی شکل گیری لژیون ایرانیان ۱۵۰
- ۳-۴-۲ لژیون ایرانیان و دولت فرانسه ۱۵۴
- ۳-۴-۳ لژیون ایرانیان و دستگاههای دولتی ۱۵۹

فصل ۴: نقش فراماسونها در تحولات تاریخی جنبش مشروطه

- ۴-۱ فراماسونها و مجلس اول ۱۶۳
- ۴-۲ فراماسونها و قانون اساسی ۱۶۵
- ۴-۳ فراماسونها ، استبداد صغیر و فتح تهران ۱۶۸
- ۴-۴ فراماسونها و مجلس دوم ۱۷۰

فصل ۵: تاثیر آموزه های فراماسونری بر اندیشه و آرمانهای جنبش مشروطه

۱۷۵ ۱-۵ تاثیر اندیشه های فراماسونری بر آرمانهای جنبش مشروطه
۱۸۳ ۲-۵ تقابل دیدگاه هادرتاثیرگذاری فراماسونری بر جنبش مشروطه
۱۹۰ نتیجه گیری
۱۹۲ فهرست منابع و ماخذ
۲۰۲ چکیده انگلیسی

چکیده

فری ماسونری Free-masonry به معنای بنای آزاد نامی است. که به بنایان در قرون وسطی اطلاق می شد. گروهی که به واسطه هنر پراهمیتشان بر خلاف سایر گروه های شغلی از انجام بیگاری برای صاحبان قدرت و ثروت معاف بودند.

اما به زودی با کاسته شدن از ساخت وسازه های اعظیم نیاز به حفظ اسرار شغلی برای در انحصار نگهداشتن این هنر کمتر احساس شدویه تدریج زمینه حضور اعضای غیر ماسون (بنا) رادر محافل فراماسونری فراهم آورد.

از سوی دیگر با ظهور بورژوازی که خواهان حقوقی مساوی با اشرافیت دینی و سیاسی و محدود شدن قدرت فئودالها بودند. پیوندی نزدیک میان بورژواها و فراماسونها ایجاد شد. به گونه ای که فراماسونری قرن ۱۸ م به یک نهاد کاملاً وابسته به بورژوازی بدل شد و توانست با تبلیغ خواسته های نو ظهور این طبقه یعنی آزادی، برابری و برادری آزادیخواهان و انقلابیون آن روزگار که خواهان حقوق فردی و اجتماعی بودند به خود جذب نماید و از طریق این آموزه های انقلابی به هرسرزمینی که خواهان اصلاحات و تغییر وضع موجود بود، پا بگذارد.

از جمله ایران، که اولین محفل فراماسونری در آن هم زمان با حکومت ناصرالدین شاه توسط میرزا ملکم خان از رجال درباری این عصر بهانه اصلاحات درکشور تاسیس شدو بدین ترتیب فراماسونری با یدک کشیدن شعارهای آرمانیز عصر روشنگری اروپا توانست. توجه طیف تحصیلکرده و ترقی خواه ایرانی را به سوی خود جلب نماید و با ایجاد انجمنهای شبه ماسونی ملهم از آموزه های میرزا ملکم خان بر دامنه آگاهی و توجه مردم نسبت به این پدیده افزوده شد. فراماسونری به زودی توانست به یکی از نمادهای آزادیخواه های درکشور بدل شود. اما در عمل به واسطه عدم تطابق آموزه های فراماسونری با اعتقادات، آداب و سنن ایرانی، در عین دستیابی به مشروطه با تلاش غربگرایان برای به عمل در آوردن این تعالیم مشروطه به سوی سکولاریسم سوق داده شد و در نهایت نیز در جدال میان غربگرایان با شریعت خواهان مشروطه رو به سقوط نهاد.

شناخت هویت و عملکرد نهادهای فراماسونری به عنوان پدیده ای وارداتی مقوله ای است. که نزدیک به بیش از صد سال توجه پژوهشگران را به خود جلب کرده است.

با این وجود شاید هنوز هم خوانندگان تاریخ به تعریفی دقیق و شناختی درست و علمی از این پدیده دست نیافته اند. در واقع عدم شناخت عمیق و بی طرفانه از فرهنگ و تمدن مغرب زمین، بررسی و شناخت این پدیده را مانند بسیاری از دست آوردهای وارداتی غرب با مشکل مواجه ساخته است. لذا با فراماسونری همان گونه برخورد شده که با دیگر پدیده های غربی یا شیفته ی آن بوده ایم یا مرعوب.

چونان گروهی که شاید خود نیز در زمره ی فراماسونها بوده اند، فراماسونری را سازمانی از صاحب نظران و ادیبان و مصلحین میدانند که آزادی، برابری و برادری را شعار خود قرار داده و قصد تعالی بشر را دارند. و حال آنکه گروهی دیگر با ارائه تصوراتی وهم آلود نسبت به آن می پندارند که آنان چون جادوگرانی ماهیت حقیقی اسرار خود را از دیگران پنهان می نمایند و بنا بر گمان خود مبنی بر آگاهی و شناخت صحیح از ماهیت حقیقی لژهای فراماسونری آنها را سازمان سیاسی مخوفی معرفی می کنند که چون ابزاری در دست سیاستگزاران استعماری قرار دارند و استعمار فرهنگی و سیاسی به واسطه حضور لژهای فراماسونری در کشورهای تحت سلطه به گسترش هر چه بیشتر نفوذ خود در سطوح گوناگون جامعه می پردازد.

در این میان گروهی دیگر از صاحب نظران ضمن تایید جنبه های تخریبی فراماسونری با ارائه عقیده ای میانه روتر بر این باورند که محافل فراماسونری با تکیه بر شعارهای آرمانی و پیشینه انقلابی شان توانسته اند در کشورهای که بانظام فئودالی و استبدادی اداره می شوند به سرعت نفوذ کرده و توجه طیف های گوناگون جامعه را که خواستار تغییر و دگرگونی در وضع موجود بودند، به سوی خود جلب نمایند و از این منظر در جهت دهی به ایدئولوژی، آرمان و عملکرد انقلابیون موثر باشند.

در هر حال آنچه که نام فراماسونری را بر سر زبانها انداخته است نه انجام اقدامات انسان دوستانه و عملی ساختن شعارهای مردم پسندانه ای است که در میان پیروان این محافل مطرح است. بلکه ناشی از پنهانی بودن فعالیت های حقیقی و پشت پرده این سازمان و رنگ و لعاب اسرار آمیزی است. که قریب به اتفاق نیز توسط فراماسونها برپیکره این

سازمان زده می شود تا با تکیه بر برتری از ناشناخته ها بر قدرتمند بودن و در عین حال سودمند بودن این سازمان تاکید شود.

هدف پژوهش:

بدیهی است که شناخت واگاهی، مهم ترین ابزار برای گریز از تسلط کژ اندیشی و توهم است. اگر فضای تاریک می ترسیم. از آن روست که نمی دانیم در میان این تاریکی چه چیز انتظار ما را می کشد. پس اگر قصد داریم بر نیروی به ظاهر مرموز فراماسونری فائق آییم، پیش از هر چیز باید آن را بشناسیم. بویژه نقش ورد پای این نظام فرهنگی و نهاد سیاسی، اجتماعی را در رخداد های مهم تاریخ معاصر ایران. فلذا با این پژوهش نگارنده خواسته، تا بانگاهی و حتی الامکان به دور از پیش داوری تاثیر فراماسونری را بر عملکرد اجتماعی و سیاسی تاریخ آغازین سده ۱۴ق / ۲۰م در ایران مورد بررسی قرار دهد. در نتیجه، معرفی انجمن های شبه فراماسونری و ارتباط آنها با تحولات مشروطه، چگونگی پیدایش اولین لژ رسمی فراماسونری در کشور و در نهایت شناخت چگونگی تاثیر پوشش های فراماسونری در جنبش مشروطیت مهم ترین اهدافی است، که این پژوهش به دنبال آن می باشد.

پرسشها و فرضیات:

تردیدی نیست که بحث شبکه فراماسونی بدلیل جذابیت و رمز آلود بودن آن، پرسشهای عدیده ای را به اذهان متبادر می نماید، که پاسخ به آنها درک ماهیت و عملکرد این پدیده را آسان تر می سازد. و اما در این رساله مسئله ها (فرضیاتی) که نگارنده در پی روشن نمودن آنها می باشد عبارتند از:

۱- فراماسونری تا چه میزان در اندیشه متفکران و فعالان و رهبران حرکت مشروطه خواهی موثر بوده است؟

۲- آیا به راستی لژ های فراماسونری در تحولات منتهی به مشروطه نقش داشته اند؟

در پاسخ می توان گفت: در ایران عصر قاجار که با فضای سنتی و نظام استبدادی خو کرده بود فراماسونری توانست با ارائه وجهی انقلابی از خود توجه طیف های تحصیل کرده و ترقی خواه آن روز ایران را به سوی خود جلب نماید. و به واسطه انسجام درونی و قابلیت انعطاف پذیر خود، نیروهای آزادیخواه را با وجود گرایشهای متفاوت تندرو و اعتدالی در غالب انجمن های فراماسونری برگردم جمع آورد و در عین حال به الگویی برای سایر انجمنهای انقلابی بدل شود و بارزانه اندیشه های مترقیانه و اوامانستی در قالب آموزه های خود تحت عنوان آزادی خواهی و مساوات موجب پیدایش و شکل گیری طیفی از فراماسونهای مشروطه خواه سکولاریست بویژه در غالب نمایندگان مجلس شوند. که آنان نیز خواسته یا

ناخواسته در طی درگیری های خود با شریعت خواهان برای تحکیم اندیشه های مترقیانه ی خویش ضمن متشنج ساختن جو سیاسی واجتماعی آن روزها در نهایت به یکی از علل سقوط مشروطه بدل شوند.

پیشینه تحقیق:

نوشتن درباره ی پدیده ای که همواره سعی نموده تا فعالیتهايش را به هر نحوی پنهانی و سری جلوه دهد بسیار مشکل می نماید. هرچند که فراماسونری در تاریخ نگاری معاصر ایران واژه ای ناآشنایست و حتی نشانه های آن در آثار سیاحان ایرانی قرن ۱۸ م چون عبدالطیف شوشتری و با سلطان الواعظین دیده می شود. امامطالب آنان نیز چون دیگر آثاری که در آن عهد و روزگار نوشته می شده به دوران هرنوع نقد و بررسی و صرفاً شرحی از شنیده ها است.

بدین ترتیب تقریباً تا آخرین سالهای دهه ی ۱۳۲۰ ش یعنی زمانی که تکاپو برای پایان دادن به دوران فطرت جریان فراماسونری در ایران به اوج خود رسیده بود، با مطالب منتشر شده مدونی در باب پدیده ی فراماسونری مواجه نیستیم. لیکن به تدریج با گسترش فعالیت های فراماسونری در ایران بر تعداد آثار مرتبط با این محافل افزوده شد. اما در بیشتر این کتاب ها و مقالات حاشیه نویسی و زیاد گویی در کنار دخالت جهت گیری های مثبت و منفی نویسندگان در بیان مطالب ضمن کاستن از اعتبار این آثار دستیابی به اطلاعات مفید و علمی را نیز با مشکل مواجه می سازد.

از جمله انتشار مجموعه مقالاتی از سوی محمود عرفان مستشار دیوان عالی کشور در مجله یغما و علی مشیری در مجله خواندنی ها در حوالی سال های ۱۳۲۸ ش. که هر دو نویسنده در دو مقاله جداگانه کوشیده اند در یک موضع گیری به ظاهر بی طرفانه و علمی از درون به محافل فراماسونری داشته باشند ولی می توان به آسانی از خلال مطالب آنان گرایش های ماسونی نویسندگانشان را درک نمود.

با این حال در سالهای بعد نویسندگانی سعی نموده اند که در بررسی این سازمان تا حدودی از ارائه نظرات شخصی فاصله بگیرند و ارائه اسناد معتبر و مستدل در باب فعالیت های فراماسونها در ایران به کار خود وجهه علمی ببخشند. از جمله اسماعیل راین در کتاب ر جلدی خود تاریخ فراماسونری و فراموشخانه در ایران و نویسنده ی کتاب فراماسونری در ایران، محمود کتیرایی. ولی با تمامی این بازم نتوانسته اند، از زیاد گویی و ارائه دیدی منفی نسبت به بحث مورد نظر خود بپرهیزند.

البته در مقیاس با ضدیت آشکاری که نویسندگانی چون ح.م. زاوش در مجموعه آثار خود و محمود محمود در چند جلدی تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلیس نسبت به عملکرد این سازمان در ایران ارائه می دهند نظرات کتیرایی و راین

بسیار متعادل و مستدل تر به نظر می رسد. به تدریج بانزدیکتر شدن به دهه های اخیر و تلاش برای تدوین کتب تاریخی بنابراین اصول علمی و آکادمیک آثار قابل قبول و معتبرتری در باب فراماسونری در ایران نوشته شده است.

از جمله تاریخ جنبش ها و تکاپوهای فراماسونگری در کشورهای اسلامی از عبدالهادی حائری که جزو بهترین متونی است که در ارتباط با فعالیت های فراماسونری در ایران منتشر شده است و تاریخ آغازین فراماسونری در ایران اثر حمیدرضا شاه آبادی که با تکیه بر اسناد و کتب قابل استناد به بررسی عملکرد فراماسونری در عصر قاجاریه پرداخته است. ولی باتمامی این توضیحات مجموعه ی این آثار هرگز نکوشیده اند به صورتی مستقل و شفاف به بررسی نقش فراماسونری در تحولات مشروطه بپردازند و اگر اشاره های نیز به موضوع رساله شده باشد، بسیار محدود، مبهم و گاه اغراق آمیز است که به طبع انجام پژوهش را برای نگارنده با مشکل مواجه می سازد.

فلااین رساله ضمن عدم رد دستاوردهای پژوهش های پیشین سعی نموده با بهره گیری از اطلاعات ارائه شده از سوی آنان بادی میانه روتر به بررسی نقش فراماسونری در تحولات مشروطه بپردازد.

مشکلات پژوهش:

می توان گفت مانند همیشه یکی از بارزترین مشکلات پژوهش های تاریخی کمبود و یا عدم دسترسی به منابع و ماخذ قابل استناد و معتبر است. که در رابطه با این موضوع خاص با توجه به بکر بودن آن و در عین حال تاکید ی که در مخفی نگاه داشتن اسرار و فعالیت های لژ های فراماسونری وجود دارد. این مشکل دوچندان می شود. از سوی دیگر تاثیر گرایش های نویسندگان در برخی از آثار مرتبط با فراماسونری و پراکنده بودن اطلاعات مرتبط با موضوع، نیاز صرف وقت زیاد از سوی پژوهشگر را برای غربال اطلاعات و مدارک بدست آمده را می طلبد که خستگی و سردگمی حاصل از آن ناخواسته منجر به طولانی شدن روند پژوهش شد.

فصول پژوهش:

تدوین این رساله در پنج فصل صورت گرفته است. فصل اول به بیان « تعاریف و مبانی فراماسونری » اختصاص دارد. که در بخش اول وجه تسمیه فراماسونری و واژه های مرتبط با آن تعریف شده است. بخش دوم با تکیه بر نظر موافقان و مخالفان فراماسونری ماهیت این پدیده را مورد توجه قرار داده است. بخش سوم به تاریخچه پیدایش فراماسونری پرداخته است. و بخش چهارم نیز زمینه های پیدایش فراماسونری را مدنظر دارد. و در بخش آخرین پایه و درجات فراماسونری معرفی می شود.

فصل دوم تحت عنوان « تحولات ایران در عصر مشروطه » در سه بخش تدوین شده است. که در بخش اول آن زمینه های شکل گیری انقلاب مشروطیت مورد بررسی قرار گرفته است. و بخش دوم در نگاهی کلی مسیر تحولات جامعه رادرجریان مشروطیت مورد بحث قرار داده است. بخش سوم نیز اطلاعاتی راجع به چگونگی آشنایی ایرانیان با فراماسونری ارائه می دهد.

فصل سوم با نام « نهادها و انجمنهای فراماسونری » در چهار بخش به معرفی بنیان و ویژگیهای انجمن های فراماسونری تا بر پای مجلس دوم می پردازد. بخش اول ضمن معرفی میرزا ملکم خان ناظم الدوله بانی نخستین محفل فراماسونری در ایران به معرفی فراموشخانه و مجمع آدمیت میرزا ملکم خان می پردازد. بخش دوم ضمن ارائه اطلاعات کوتاهی از زندگی نامه عباسقلی خان قزوینی به تشریح عملکرد جامع آدمیت به عنوان دومین محفل فراماسونری در کشور می پردازد. بخش سوم نیز ضمن معرفی علی خان ظهیر الدوله و مرشدش صفی علیشاه نحوه فعالیت و شکل گیری انجمن اخوت را مورد بررسی قرار داده است و بخش آخر نیز به لژ بیداری ایرانیان اختصاص دارد.

فصل چهارم تحت عنوان « نقش فراماسونهدر تحولات تاریخی جنبش مشروطه » در چهار بخش فعالیت های محسوس و عملی فراماسونها را در جریان جنبش مشروطه مورد بررسی قرار داده است. که بخش اول نیز اخصاص دارد. بخش دوم را مورد بررسی قرار می دهد. و در نهایت فصل پنجم با عنوان « تاثیر آموزه های فراماسونری بر اندیشه و آرمانهای جنبش مشروطه » در دو بخش ضمن بررسی میزان تاثیر آموزه های فراماسونری در اندیشه ها و آرمانهای مشروطه خواهان به طرح آرای مطرح شده از سوی نویسندگان و محققان در باب میزان تاثیر پذیری جنبش مشروطه از فراماسونری پرداخته است.

نقد و بررسی منابع:

میزان تاثیر شرایط زمان و مکان بر نویسنده، دخالت گرایشهای فردی، نفوذ دستگاه حاکمه و بسیاری از عوامل دیگر در نگارش یک اثر تاریخی، محقق را ملزم می سازد تا برای رسیدن به اطلاعاتی صحیح و مستند با دقت نظر و دیدی نقادانه در مجموعه آثار مورد استفاده خود بنگرد. بویژه در ارتباط با آثار همسویا موضوع رساله که دخالت آرای فردی و جهت گیریهای اجتماعی نویسندگان آنها، به یکی از بارزترین معایب و مشکلات کار با کتب مرتبط با فراماسونری بدل شده است. و از آن جایی که در نگارش این رساله از مجموعه منابع و ماخذ گوناگون که به طور مستقیم یا حاشیه ای به فراماسونری و عملکرد آن پرداخته اند استفاده شده است. توجه به بحث نقد و بررسی منابع امری الزامی است.

تاریخ بیداری ایرانیان:

«تاریخ بیداری ایرانیان» اثرناظم الاسلام کرمانی (۱۳۳۷-۱۲۸۰ق) نخستین کتابی است که در این بحث مورد بررسی قرار گرفته است. این کتاب که در سه جلد چاپ شده است در جلد اول خود با نام مقدمه به شرح گزارشی از زندگی رجال معاصر مولف و تفصیلی از وقایع مهم اواخر سلطنت ناصرالدین پرداخته است. در جلد دوم به بررسی اوضاع داخلی ایران در آغاز مشروطیت پرداخته شده است و آخرین قسمت کتاب ضمن شرح تلاش های ملت برای دست یابی به حقوق خود به بیان وقایع مشروطه می پردازد.

این اثر به واسطه به کارگیری عباراتی ساده و روان و ارائه اسناد و شواهد در شرح وقایع هم عصر خود تا حدودی به عنوان یک منبع تاریخی قابل توجه و حائز اهمیت است. رساله نیز ضمن بهره برداری از آن در نگارش بخش های مربوط به وقایع مشروطه، از توصیفات نویسنده در باب میرزا ملکم خان ناظم الدوله استفاده کرده است.

تاریخ انقلاب مشروطیت ایران:

اثر دیگری که در این بخش مورد بررسی قرار گرفته است. کتاب هفت جلدی «تاریخ انقلاب مشروطیت ایران» نوشته مهدی ملک زاده است.

در آغاز بحث نویسنده ضمن بیان اهمیت نهضت مشروطیت به مجموعه علل و عوامل پیدایش مشروطیت می پردازد بخشهای بعدی کتاب به نقش روشنفکران، روحانیون، تجار و همکاری آزادیخواهان با روحانیون پرداخته است. توجه به موقعیت شهرهای مختلف ایران در جریان مشروطیت فصول بعدی کتاب را در برمی گیرد. وی نقش فراماسونها را نیز فراموش نکرده است و مباحثی از کتاب راهرچندانک به معرفی آنان اختصاص داده است. شرح حوادث مشروطه، فعالیت انجمنهای مختلف در جریان انقلاب، دخالت روس و انگلیس در اوضاع ایران دیگر مطالب این کتاب را در بر گرفته است. در نگارش این رساله علاوه بر بحث فراماسونری در مباحث مرتبط با تاریخ مشروطه نیز این کتاب مد نظر قرار گرفته است.

خاطرات احتشام السلطنه:

میرزا محمود خان احتشام السلطنه (۱۳۵۴ق-۱۲۷۷ق) از رجال درباری قاجار است که با وجود داشتن مناصب اداری در دستگاه حکومت جزو آزادیخواهان مشروطه به شمار می آید. تاجایی که در مجلس اول به ریاست مجلس برگزیده می شود. که در نهایت نیز به واسطه خصومت انجمن ها و جراید تندرو مجبور به استعفا میشود. او که در کتابش ضمن بیان

این حوادث به جریانات بعد از به توپ بسته شدن مجلس و حضور خود و همراهانش در اروپا و فعالیت آزادیخواهان که در میان آنها می توان نام شمار زیادی از فراماسونها را دید، می پردازد. گرچه خود حضور در محافل فراماسونری را رد میکند اما آدمیت وی را جزو امتای جامع آدمیت میدانند که دارای مرامی اعتدالی بوده است. در مجموع اطلاعاتی که وی درباره ی جریان های عصر مشروطه در خلال خاطراتش ارائه می دهد. توانسته در روند تدوین این رساله سودمند باشد.

قانون:

از دیگر منابعی که در پیش برد روند این رساله موثر بوده است. روزنامه قانون (۱۳۰۷ ق / ۱۸۹۰ م) اثر میرزا ملکم خان ناظم الدوله است. که در ۴۱ شماره به مدت چهار سال در لندن منتشر می شد. اگرچه انتشار این روزنامه به دنبال عزل میرزا ملکم خان از مناصب دولتی به محل بیان اعتراضها و خرده گیری ملکم از شاه و صدراعظم اش امین السلطان بدل شده بود. اما ارائه طرحهای اصلاحی وی بخصوص در زمینه قانون خواهی و ترویج افکار آزادی خواهانه در بیداری افکار ایرانیان بسیار موثر بوده است. قانون رامی توان به نوعی انعکاس دهنده شرایط سیاسی، اجتماعی آن روز ایران و جهان و مطالبات مردمی بویژه قشر روشنفکر پیش از مشروطه دانست.

فراموشخانه و فراماسونری در ایران:

این پژوهش برای دستیابی به اطلاعات مرتبط با فراماسونری در کنار استفاده از منابع گوناگون، ماخذ متعددی را نیز مورد استفاده قرار داده است. از جمله « فراموشخانه و فراماسونری در ایران » اثر اسماعیل رائین، کتاب سه جلدی مشهوری که با انتشار آن در دهه چهل توجه بسیاری از خوانندگان را به سوی فراماسونری جلب نمود. اثری که برای نخستین بار کوشید تا به طور گسترده به تشریح فراماسونری بپردازد.

در جلد اول کتاب می توان ضمن کسب اطلاعاتی درباره ی پیدایش و گسترش فراماسونری در جهان بویژه اروپا با تشریفات داخلی لژهای فراماسونری آشنا شد و در آخر نیز ضمن شناخت نخستین فراماسونهای ایرانی، با محافل ماسونی تاسیس شده در ایران پیش از مشروطه آشنا شد.

جلد دوم ضمن معرفی لژ بیداری ایرانیان به پاره ای از اقدامات فراماسونها در جریان تحولات عصر قاجاریه می پردازد. در این بخش می توان اطلاعاتی راجع به اسامی اعضای لژ بیداری ایرانیان و قانون اساسی گراند اوربان فرانسه پشتیبان لژ بیداری ایرانیان کسب کرد. جلد آخر نیز به معرفی لژهای فراماسونری تا عصر پهلوی می پردازد. رائین که یک

روزنامه نگار حرفه ای بود. در کنار توجه به کسب اخبار و اسناد دسته اول نتوانسته است در نگارش کتاب خود از جنجال آفرینی و یکسویه نگری به عنوان یکی از ویژگی های شغلی خبرنگاری فاصله بگیرد.

ضمن آنکه عدم آشنایی وی با شیوه های آکادمیک روش تحقیق موجب شده که در بسیاری از موارد در نتیجه گیری و بیان جامع اطلاعاتی که کسب کرده موفق نباشد و در نهایت به زیاده گویی دچار شود. ولی با وجود تمامی این مسائل جمع آوری و استفاده از اسناد متعدد و متنوع مرتبط با لژهای فراماسونری که مطمئناً مشکلات بسیاری نیز همراه بوده است. امکان استناد به این کتاب را ممکن می سازد. از این نویسنده آثار دیگری که مرتبط با فراماسونری باشد وجود دارد. از جمله « حقوق بگیران انگلیسی در ایران »، « انجمن های سری در انقلاب مشروطیت ایران » « میرزا ملکم خان زندگی و کوششهای سیاسی او » که از تمامی این آثار در نگارش رساله استفاده شده است.

نقش فراماسونها در رویدادهای تاریخی و اجتماعی ایران:

اگرچه کسانی چون راین سعی نموده اند به ظاهر خود را از موضع گیری در باب فراماسونها به دور نگاه دارند. اما نویسندگانی نیز هستند که با موضعی کاملاً مخالف به بحث پیرامون فراماسونری و بویژه عملکرد آنها در جریانهای تاریخ معاصر ایران پرداخته اند.

از جمله ح.م. زاوش که کتابهای متعددی را مرتبط با فراماسونری به رشته تحریر درآورده است. چون « کارگزاران استعمار » و « نقش فراماسونها در رویدادهای تاریخی و اجتماعی ایران » آثاری که صرفاً درستیز با فراماسونری منتشر شده اند بارعایت کمترین اصول تاریخ نگاری. به اعتقاد زاوش اکثر حوادث تاریخ معاصر کشور محصول عمل فراماسونهاست که در جزء جزء تصمیم گیری های سیاسی و اجتماعی ایران نقش داشته اند. چنین دیدگاهی نه تنها نویسنده را از بیان منطقی موضوعات دور ساخته است. بلکه خواسته یا ناخواسته با قدرتمند نشان دادن فراماسونها ضمن الغاء حس ناتوانی و بازیچه بودن در خواننده وی را نسبت به سرنوشت خود و کشورش بی تفاوت می نماید. در این پژوهش نیز برای درک بهتر موضع مخالفان فراماسونری از آثار این نویسنده استفاده شده است.

فراماسونری چیست؟

در مقابل زاوش و طرفدارانش نویسندگانی همچون ابراهیم الفت در کتاب « فراماسونری چیست؟ » کوشیده اند در موضع گیری به ظاهر بی طرفانه و علمی از درون به فراماسونری داشته باشند. از این منظر لژهای فراماسونری

صرفاً محافل علمی و اخلاقی به حساب می‌آیند. که جز تزکیه نفس اعضا و اصلاح اخلاقی جوامع هدف دیگری ندارند. هرچند که در عمل برخلاف این امر ثابت شده است.

الف) که خود نیز در مظان ماسون بودن قرار دارد. در بخش‌های نخست کتاب کوشیده است با تکیه بر تعریف دایره المعارف‌های متعدد که آنان نیز از گرایش به فراماسونری به دور نبوده‌اند. اطلاعاتی کلی در باب آداب و رسوم و نشانه‌ها و درجات فراماسون‌ها به خوانندگان داده است. در بخش‌های بعدی کتاب نیز به بیان تاریخچه حضور و فعالیت فراماسونری در کشورهای اروپای پرداخته است. از این اثر بیش از همه برای رسیدن به تعریفی درست از فراماسونری استفاده شده است.

تاریخ جنبشها و تکاپوهای فراماسونگری در کشورهای اسلامی:

در کنار مجموعه آثاری که از سوی موافقان و مخالفان فراماسونری به رشته تحریر درآمده است. «تاریخ جنبشها و تکاپوهای فراماسونگری در کشورهای اسلامی» نوشته عبدالهادی حائری عارغم حجم محدود مطالبش درباره‌ی فراماسونری ایران جزو معدود متونی است که سعی کرده است با نگاهی دقیق و علمی و در عین حال همه‌نگر، در حد توان مطالبی قابل قبول و مستدل پیرامون فراماسونری ارائه دهد.

کتاب در ابتدا با تعریف مفهوم فراماسونری به بیان ویژگی‌های این پدیده و خواستگاه آن در کشورهای اسلامی از جمله ایران، ترکیه، مصر و عراق ... می‌پردازد. حائری که سعی کرده تا به رابطه درستی میان فراماسونری و پدیده‌ی استعمار دست یابد ادواری گزینی از زیاده‌گویی توانسته است اطلاعات قابل درکی را به خواننده ارائه دهد.

تاریخ آغازین فراماسونری در ایران:

دیگر کتابی که در ارتباط مستقیم با فراماسونری به رشته تحریر درآمده است اثر حمیدرضا شاه‌آبادی است. کتاب سه جلدی «تاریخ آغازین فراماسونری در ایران» که نویسنده‌ی آن با تکیه بر اسناد و کتب معتبره به تحلیلی متفاوت نسبت سایر آثار پیش از خود دست یافت. به بویژه در رابطه با محافل فراماسونری در ایران تا پایان کارلژ بیداری ایرانیان.

در جلد اول این کتاب می‌توان با فراماسونری و ارتباط آن با مقولاتی چون اقتصاد سیاست و دین ... در جوامع آشنا شد و به شناختی نسبی جامع از عملکرد محافل فراماسونری در ایران تا استبداد صغیر دست یافت و در مجموع دو جلد دیگر به زندگی و فعالیت‌های سیاسی اجتماعی تعدادی از اعضای لژ بیداری ایرانیان اختصاص دارد. این کتاب به واسطه دوری گزینی

از زیاده پردازی و پرگوئی و ارائه مطالب جامع و حتی الامکان به دور از جهت گیری های شخصی در تدوین این رساله سودمند بوده است.

در مجموع این رساله سعی نموده با تکیه بر دست آوردهای پیشینیان و بدون رد این آثار به نتیجه مناسبی در رابطه با موضوع مورد پژوهش برسد.

در خاتمه لازم به ذکر است. چنانچه مفاد و مطالب رساله حاضر مورد توجه ارباب فضل و دانش و محققین قرار گیرد، باید آنرا ناشی از حسن ارشاد و نتیجه هدایت فاضلانه و زرفنگرانه استادان عالیقدر جناب آقای دکتر محمد نبی سلیم به عنوان استاد راهنما و جناب آقای دکتر ابوالحسن شهواری به عنوان استاد مشاور دانست. که در تمام مسیر پژوهش، این نا چیز را راهنمایی و مشاوره فرموده و رهنمون بوده اند.

وظیفه خود می داند از مسئولین کتابخانه های دانشکده ادبیات تهران، آستان قدس رضوی، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، کتابخانه ارشادسازی، دانشگاه آزاد اسلامی شاهرود و دیگر مراکز تحقیقاتی تشکر و قدردانی نمایم.

فصل اول:

تعاریف و مبانی فراماسونری